

den. Het kwam er op neer dat zij voorzichtig aandacht vroegen voor een oplossing van de 'eeuwige' tegenstelling tussen verstand en gevoel, met name door een verbinding te leggen tussen directe hulp en structurele verbetering, sociale hulp en sociale politiek. In tegenstelling echter tot de Verenigde Staten werden de opleidingen in Nederland uitsluitend bezocht door vrouwen. En op die scholen werd wel kennis genomen van de sociale wetenschappen, zoals ook aandacht geschonken werd aan sociale wetgeving, maar het hoofdaccent bleef toch liggen op sociale hulp. De professionalisering kwam vooral tot uiting in een stevige zelfreflectie, ook wel aangeduid als een objectivering van het eigen handelen, waardoor min of meer vanzelf een combinatie tot stand kwam van distantie en betrokkenheid. Op grond daarvan werd het ook mogelijk minder neerbuigend en minder bevoogdend over de hulpbehoevenden te spreken. De toepassing vooral van het *social casework* leidde tot het inzicht dat mensen recht hadden op 'maatschappelijke steun zonder evangelisatie', zoals de protestants-christelijke Marie Kamp-huis het zou uitdrukken.

De belangrijkste verdienste van dit boek is het feit dat het sekse-perspectief nadrukkelijk is verbonden aan een professionaliseringsanalyse. Het is alleen dat, zoals wel meer het geval is bij professionaliseringsstudies, de lezer graag nog zoveel meer zou willen weten. Bijvoorbeeld over de persoonlijkheden van de voorvechtsters, die toch een wat vlak reliëf blijven houden. Waarom werd menig een zo sentimenteel geraakt door Mercier en was iedereen zo bang voor Lekkerkerker? En dan, uiteraard, de nieuwsgierigheid naar de vraag wat dit alles nu betekende in de lastige praktijk: lukte het om evenwichtig om te gaan met de hulpbehoevende medemens? De gegevens van Ali de Regt over woningopzichteressen bijvoorbeeld (in haar proefschrift *Arbeidersgezinnen en beschavingsarbeid* uit 1984) suggereren in ieder geval dat vele hulpbehoevenden niet zeer te spreken waren over al het mooie dat een aantal vrouwen op de school voor maatschappelijk werk had geleerd.

P. de Rooy

M. J. G. W. van Daal, A. de Knecht-van Eekelen, *Joannes Juda Groen (1903-1990). Een arts op zoek naar het ware welzijn* (Pantaleon reeks XIV; Rotterdam: Erasmus Publishing, 1994, 240 blz., f52,50, ISBN 90 5235 065 5).

Er zijn geen oninteressante patiënten, hooguit ongeïnteresseerde artsen, is één van de markante uitspraken ontleend aan de protagonist van dit boek. Het initiatief tot een biografie van de arts J. J. Groen valt in principe te loven. Aangezien Groens levensloop het grootste deel van deze eeuw omspant en zijn professionele arbeid zich in belangrijke academische centra heeft afgespeeld zijn zijn wederwaardigheden niet slechts boeiend als persoonlijke geschiedenis, maar vormen ze ook een specifieke afspiegeling van cruciale institutionele en professionele ontwikkelingen in de twintigste-eeuwse Nederlandse geneeskunde. Hoewel de biografen dit algemeen belang expliciet onderkennen, hebben zij zich toch vooral beperkt tot een meer persoonsgerichte aanpak. Zij hebben met name Groens verdiensten als breed georiënteerd internist uitgewerkt, die zijn klinische belangstelling combineerde met een ruime interesse voor klinisch-chemisch, endocrinologisch, gerontologisch en voedingsonderzoek en voor de ontwikkeling van een psychosomatische benadering van ziekten.

De lezer wordt via Groens jeugd en opleiding vóór de oorlog, meegenomen langs een eerste, naoorlogse periode in het Amsterdams Wilhelminagasthuis (1945-1958), een decennium in Israël (1958-1968), en een periode in Leiden waarin hij als buitengewoon hoogleraar in psychobiologie en later als voorzitter van de Stichting interdisciplinair gedragswetenschappelijk onderzoek (SIGO) werkzaam was. Groens joodse diamantbewerkerfamilie met vakbondsympathieën, zijn Amsterdamse studietijd en zijn vroeg onderkende wetenschappelijke interesse passeren zo de revue, evenals de reizen naar Londen en Boston die op zijn studie volg-

den. Aan de vooravond van de oorlog is Groen assistent bij de Amsterdamse internist I. Snapper, om in november 1940 wegens zijn joodse afkomst uit al zijn functies ontheven te worden. Ook wordt hem de toegang tot kliniek en laboratorium onzegd. In deze periode van deprivatie scherpt Groen zijn interesse in psychosomatiek en biografische anamnese. Hij overleeft de oorlogsjaren en wordt betrokken bij de wederopbouw van de Centraal Israëlitische ziekenverpleging. Er wordt in het Wilhelmina Gasthuis dan zelfs een eigen, zij het niet-academische, kliniek voor hem ingericht. Via nieuwe onderzoeksondersteunende instanties zoals ZWO wordt daar toch de nodige research gefinancierd.

Aan Groens spraakmakende studies in psychosomatiek is een apart hoofdstuk gewijd. De auteurs gaan hier in op Groens specifieke interpretaties van psychosomatiek als ziekteopvatting en onderzoeksmethode, en bespreken zijn deelname aan de door Rockefeller gesubsidieerde Nederlandse psychosomatische werkgroep. Dit werk stuitte in kringen van het medische establishment op de nodige kritiek. Teleurgesteld accepteert Groen uiteindelijk een leerstoel in Israël, maar ook daar doen zich problemen voor. Pas in de laatste fase van zijn leven lijkt Groen bredere erkenning te hebben gekregen voor zijn specifieke wetenschappelijke inzet.

Niettegenstaande de vele gegevens die de auteurs ter beschikken stonden draagt hun biografie toch vooral het karakter van een sympathisanten-monument. Het feit dat het boek tot stand kwam in opdracht van de SIGO is hier ongetwijfeld mede debet aan geweest. Weliswaar hebben de auteurs daarmee toegang gekregen tot sleutelfiguren uit Groens directe omgeving en tot vertrouwelijke documenten, maar de uitwerking van die gegevens is soms te onkritisch gebleven.

Zo wordt nauwelijks verklaard waarom Groen academisch zo vaak gepasseerd werd en waarom de prestigieuze Hijmans van den Bergh-medaille hem pas in de allerlaatste fase van zijn leven is toegekend. Ook wordt een aantal fricties met mogelijk verstrekkender culturele relevantie slechts summier geduid. Niet zelden is de toon van de tekst op het hagiografische af. Zo zou Groen met de eenzaamheid die hij als student ervoer 'weinig problemen' hebben gehad omdat hij stellig geloofde 'in een betere toekomst voor alle mensen' (31). Over de problematische relatie tussen Groen en Snapper horen wij weinig meer dan dat Snapper Groen niet steunde vooreen hoogleraarschap (88), en beide heren elkaar als mens 'nooit erg (zijn) genaderd' (58). Relevante grotere thema's, zoals de brede culturele interesse in 'holistische benaderingen' die kort voor de oorlog het wetenschappelijk leven in Nederland mede kleurden, blijven geheel onbesproken. Ook is er, alle vingerwijzingen ten spijt, bar weinig interpretatie gegeven van de joodse invloeden op Groens bestaan, zoals de wijze waarop de inwendige geneeskunde tot de oorlog door joodse wetenschappers beheerst werd. Daar waar de auteurs wel tot interpretatie overgaan, zoals waar Groens ervaringen met antisemitisme worden relativerend met de opmerking dat er in Nederland 'in de periode na de oorlog echter in zijn algemeenheid geen sprake (was) van discriminatie van joden, eerder het tegendeel...' (97), rijzen de haren mij soms te berge.

De kracht van het boek zit vooral in zijn overzichtelijke opbouw. De boeiendste details zijn te vinden in apart afgedrukte kadertjes, vaak gevuld met citaten uit primaire bronnen, zoals het patiëntengedichtje op pagina 61. Ook duiken er in de beschrijvingen van Groens onderzoek pikante voorbeelden op van de research-ethiek van die jaren. Zo bleken experimentele puncties bij kinderen door hoogleraren kindergeneeskunde zonder veel problemen te worden toegestaan (62), en lezen wij over de 'tragische omstandigheid' dat een farmaceutische fabriek een onwerkzaam insuline in de handel bracht, waardoor mensen in coma raakten, waarna Groen bij vijf van deze patiënten onderzoek mocht doen naar de 'kaliumhuishouding in comateuze toestand' (105). Vooral zulke details maken dit boek uiteindelijk toch een zorgvuldige lezing waard.

H. Akihary, e. a., ed., *Ir. F. J. L. Ghijsels. Architect in Indonesia (1910-1929). Simplicity is the shortest path to beauty* (Utrecht: Seram Press, 1996, 127 blz., f49,95, ISBN 90 802978 2 8).

Over Nederlands-Indië weten we in een aantal opzichten ridicul veel. Noem een gebied in de Preanger (Java) en binnen een paar uur is duidelijk hoeveel thee van welke soort er in 1912 werd geplukt. In andere opzichten zijn we behoorlijk *ignorons*. Een van de oorzaken daarvan is het enorme verlies aan archiefmateriaal: tijdens de Revolutie, maar ook na 1949 is er door repatriëring, brand, opstand, hitte, vocht en nonchalant veel verdwenen. Een van de gebieden waar we bijvoorbeeld weinig van weten, is de koloniale bouwkunde en bouwkunst. Daarom is het zo goed dat de erfgenaam van de architect Frans Ghijsels diens archief heeft gekoesterd en het initiatief heeft genomen tot het maken van een boek over deze belangrijke bouwmeester.

Ir. F. J. L. (Frans) Ghijsels werd geboren in Nederlands-Indië, studeerde in Delft waarna hij terugkeerde naar zijn land van herkomst. Hij werd er ambtenaar van het departement van burgerlijke openbare werken (in de wandeling BOW geheten, en in de volksmond bijgenaamd Batavia onder water, gezien de slechte afwatering van de stad tijdens de moesson). Ghijsels bleef niet lang bij het BOW; in 1916 richtte hij met H. von Essen b. i. en de aannemer F. Stolz het Algemeen ingenieurs- en architectenbureau (AIA) op. Het bureau werd in architectonisch opzicht een trendsetter. Economisch ging het het AIA redelijk goed: men ontwierp niet alleen, maar construeerde ook. En dat brengt geld in het laatje.

Waarom nu was het AIA in architectonisch opzicht een trendsetter? Dat is een lastige vraag. Eigenlijk zou de eerstverantwoordelijke auteur van het boek over Ghijsels, Huib Akihary, die vraag moeten beantwoorden. Dat probeert hij ook. Maar ook hij, die toch een zeker gezag heeft op het terrein van de koloniale architectuur na de publicatie van zijn boek *Architectuur en stedebouw in Indonesië* (1988), is niet helemaal in staat Ghijsels' werk te plaatsen in de geschiedenis van de moderne bouwstijlen vanaf 1900. Dat is ook niet eenvoudig. Koloniale architectuur immers was tot 1900 een simpel begrip: een laag wit landhuis of kantoor met een royale voorgalerij waarvan het dak werd gesteund door een fikse colonnade, was de neoklassicistische basis van ongeveer alles dat door Europeanen gebouwd werd.

Omstreeks 1900 verandert dat. De plantage-economie van Nederlands-Indië wordt onderdeel van de wereldeconomie waarin technologisch geavanceerde productiemethoden, multi-nationale bedrijven en hooggespecialiseerde arbeidskrachten met een universitaire vorming de toon aangeven. In dat klimaat past smaak voor het moderne, het yuppige, het eigentijdse. Het neoklassicisme verdwijnt: in de steden geeft nu de Amsterdamse school de toon aan, en ook Jugendstil en Art Deco zijn gewild. Maar die scholen en stijlen worden al snel beconcurrereerd door nieuwe ideeën. In Nederlands-Indië immers is voor Europeaan, en niet te vergeten voor de welgestelde Chinezen letterlijk en figuurlijk ruimte voor meer vrijheid en dynamiek dan men in Gouda of Haarlem dromen kan. Er is de mogelijkheid voor vormen, aangepast aan de tropen, die benoemd worden als zakelijk expressionisme, De Stijl, Het Nieuwe Bouwen of The Modern Movement. Het werk van Frank Lloyd Wright die zijn werk aanpast aan het klimaat van de streek waar hij bouwt, wordt door sommigen gekend, al is het maar van foto's. Het zijn allen westerse vormen die de opdrachtgevers en architecten inspireren. Tevergeefs bepleit Berlage die in 1923 Indië bezoekt, een synthese tussen de westerse stromingen en de bestaande inheemse architectuur van de Indonesische archipel. Een klein aantal architecten doet zijn best dit nieuwe ideaal waar te maken, maar hun aanvankelijk succes zet niet op grote schaal door. Modern, kosmopolitisch, klimatologisch functioneel, smaakvol en representatief bouwen, daar gaat het de opdrachtgevers om. Een inheems vernisje in de zin van wat Javaans-achtige ornamentiek en andere oogstrelende details van autochtone komaf zijn geen taboe: ze geven een gebouw een extra accent dat graag gezien wordt. Ghijsels met zijn compagnons en medewerkers van het AIA horen tot de top van de bouwmeesters die de nieuwe tropische architectuur realiseren. De Koninklijke pakketvaart maatschappij, de overheid, de Theosofische